

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ การท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศวัฒนธรรม ในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาควน จังหวัดมหาสารคาม

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้าน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาควน จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี(Mixed Method)ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ(Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research-PAR) โดยใช้เครื่องมือ ได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึกกับเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ปราชญ์ชาวบ้านด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ครูภูมิปัญญางานหัตถกรรม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครประจำตำบล อบต. และกรรมการกองทุนพระธาตุ การสนทนากลุ่มย่อยกับเจ้าอาวาส อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล รพสต.(อสม.) ประธานกลุ่มสตรี ประธานและสมาชิกกลุ่มอาชีพ การจัดเวทีประชุม การทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยวและการสำรวจเพื่อประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว จำนวน 29 คน ที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุ

ผลการวิจัยพบว่า 1)ด้านบริบทชุมชนและนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ มีการสืบทอดวัฒนธรรมด้านการเลือกพื้นที่ตั้งชุมชนและแหล่งน้ำ รวมถึงภูมิปัญญา ประเพณีและพิธีกรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติกับความเชื่อ มาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นกลุ่มคนลาวที่ได้อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ในอาณาจักรศรีสัตตนาคนหุต ลาวล้านช้าง ราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 2)ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว พบว่าชุมชนตำบลพระธาตุมีแหล่งท่องเที่ยว 4 กลุ่ม โดยเรียงลำดับจากกลุ่มที่มีศักยภาพระดับมากไปหากลุ่มที่มีศักยภาพระดับน้อย ได้แก่ (2.1)แหล่งท่องเที่ยวในฐานศาสนาและความเชื่อ เช่น ลิมโบราณ กุ๋น้อย พระธาตุนาควน (2.2)แหล่งท่องเที่ยวในฐานเศรษฐกิจชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรแปรรูป ผ้าสไบจิด ฟาร์มเลี้ยงกบ (2.3)แหล่งท่องเที่ยวในฐานวัฒนธรรม เช่น เฮือนอีสานในสวนวลัยรุกขเวช พิพิธภัณฑน์นครจำปาศรี (2.4)แหล่งท่องเที่ยวในฐานทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าคอนปู่ตาและป่าชุมชน 3)ศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วม พบว่าผู้นำชุมชนและชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้านมีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวในระดับมาก-มากที่สุด ในด้านที่พักแรมและอาหาร และด้านการให้บริการของบุคลากรในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 46.46 และ 63.72 ตามลำดับ

คำสำคัญ : บริบทชุมชนและนิเวศวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพของชุมชน

หัวหน้าคณะวิจัย

วรรณภา คำปนบุด

คณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ที่อยู่ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ต.ตลาด อ.เมือง

จ.มหาสารคาม 44000

Email : w.khampuanbutra@gmail.com

Participation of Communities on The Cultural Ecotourism Management at the Area of Pratat Sub-district, Nadoon District, Mahasarakham Province

Abstract

The purposes of this research were study about the potentials of tourism resources and the potentials of communities in terms of participation on leaders and communities of 8 villages for managing the tourism resources at the area of Pratat Sub-district, Nadoon District, Mahasarakham Province. This research methodology was carried out by Mixed Method which included the Quantitative Research, Qualitative Research, focused on Participatory Action Research Process(PAR).The tools of this research consist of In-depth interviews with monk dean, abbots, the local wise men who are expert about history and local wisdom, local knowers of handicraft, village chief, village headman, the community volunteer, personnel officer of Subdistrict Administration Organization(SAO), and committee on Pratat Nadoon mutual fund. The focus group discussions with abbots, personnel officer of SAO, village chief, village chief assistants, village headman, village headman assistants, subdistrict medical practitioner, village health volunteer(VHV), women group leader, occupational group leaders and occupational group. The public discussion forum with local participants. Tourism trial activity with 29 tourists and survey study about tourists satisfaction on the attraction of tourism destinations at the Tambon Pratat communities.

The research results revealed as follows: 1) according to the communities and eco-culture aspect of Tambon Pratat community, the cultural inheritance of community area selection and water resources, as well as wisdom, tradition, and rituals were originated by the relationship between nature and belief from Lao group ancestors who evacuated from Champasak City in the Srisattanakanahut Lao Lan Chang Kingdom about 22-23 B.E., 2) according to the potentials of tourism resources, the community of Tambon Pratat had 4 groups of tourism resources arranged by much potential groups to few potential groups in terms of (2.1)Religion and belief ; Sim I-san, Ku-Noi, Pratat Nadoon (2.2)Community economy ; Processed herbs, Sabaikit, Frog farms, (2.3)Culture ; Huan I-san, Nakorn Chambasri Museum (2.4) Natural resources ; Don-Put and Community forests 3)according to the participation, community leaders and all 8 villages of Tambon Pratat community had the potentials of tourism management in the tourism resources at the good level - very good level. According to the each aspect, residence and food, and the personnel services in the community were at the average of 46.46% and 63.72%, respectively.

Key Words : Context of community and eco-culture, participation of communities, potentials of tourism resources, potentials of communities

Head of Research Team

Wanna Khampuanbutra

Faculty of Tourism and Hotel
Management, Mahasarakham University
Address : Mahasarakham University,
Tarad Sub-district, Muang District,
Mahasarakham 44000
Email : w.khampuanbutra@gmail.com

บทนำ

การท่องเที่ยวมีบทบาทและความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาประเทศโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการนำทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม มาสร้างรายได้อันเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ส่วนด้านสังคมพบว่า เป็นผลพวงมาจากการพัฒนาและส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจของการท่องเที่ยว นั่นคือ ทำให้เกิดการพัฒนาในระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว และช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น รวมทั้งช่วยปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน อันนำมาซึ่งการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีจิตสำนึก นอกจากนี้การเดินทางท่องเที่ยวยังถือว่าเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้แก่นักท่องเที่ยว ได้นำความรู้และประสบการณ์จากการเดินทางมาปรับใช้ในการพัฒนาชีวิต และสังคมให้ดีขึ้น (สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ์ 2550 : 23)

ด้วยความสำคัญของการท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้รัฐบาลได้พยายามในการพัฒนาและบรรจุการท่องเที่ยวเข้าไปอยู่ในยุทธศาสตร์การบริหารราชการแผ่นดิน โดยกำหนดให้การท่องเที่ยวบรรจุอยู่ใน “แผนปฏิบัติการของกลุ่มจังหวัด/จังหวัด” ซึ่งอยู่ภายใต้ระบบการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ (Chief Executive Officer : CEO.) โดยจังหวัดมหาสารคามถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มจังหวัดร้อยเอ็ด-ขอนแก่น-มหาสารคาม หรือเรียกกลุ่ม “ร้อยแก่น

สาร” เป็นกลุ่มจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง (ศูนย์ประสานการจัดทำยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสาร” 2549 : 12-13)

ในระยะต่อมากลุ่ม “ร้อยแก่นสาร” แต่เดิมได้รวมเอาจังหวัดใหม่เข้ามาอีกหนึ่งจังหวัด คือ กาฬสินธุ์ เนื่องจากทั้ง 4 จังหวัดมีพื้นฐานของการมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาเหมือนกัน พบว่าการท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” ในปี พ.ศ. 2549 ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยมีจำนวนผู้มาเยี่ยมชมทั้งสิ้น 3,962,844 คน และมีรายได้จากการท่องเที่ยวถึง 6,908.4 ล้านบาท (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด “ร้อยแก่นสารสินธุ์” www.khonkaenpoc.com, สืบค้นวันที่ 24 กรกฎาคม 2553.)

ในปี พ.ศ. 2553 กลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารสินธุ์ได้จัดโครงการส่งเสริมตลาดท่องเที่ยวเชิงศาสนาขึ้น ภายใต้ชื่อโครงการว่า “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต” เพื่อสร้างสรรค์เรื่องราว (Story) ที่น่าสนใจด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ให้สนองความต้องการของกลุ่มตลาดท่องเที่ยวแบบเนิบช้า (Slow Travel) ดังนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานขอนแก่น จึงได้จัดโครงการที่เน้นไปยังวัดซึ่งมีพระธาตุที่มีชื่อเสียงจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ พระธาตุขามแก่นและพระมหาธาตุแก่นนคร จังหวัดขอนแก่น พระธาตุยาคู จังหวัดกาฬสินธุ์ พระมหาเจดีย์ชัยมงคล จังหวัดร้อยเอ็ด และพระธาตุนาคูน จังหวัดมหาสารคาม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย <http://www.songkhlatourism.org> สืบค้นวันที่ 25 ธันวาคม 2553.)

ไหว้พระธาตุอีสาน

เมือง

รุ่งเรืองตลอดชีวิต

เรื่อง/ภาพ อติงศ ผลิตขึ้น

โครงการส่งเสริมตลาดท่องเที่ยวเชิงศาสนา “ไหว้พระธาตุอีสาน 4 เมือง รุ่งเรืองตลอดชีวิต”

สำหรับองค์พระธาตุนาคูนเป็นศาสนสถานที่มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอ นาคูนในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลนาคูนและ องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ โดยพื้นที่บริเวณดังกล่าว นี้มีประวัติความเป็นมา นับตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดีจนถึงยุค สมัยขอมโบราณ ดังการขุดค้นพบหลักฐานทางด้าน โบราณคดีจำนวนมาก ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาของ เมืองนครจำปาศรี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-16 เช่น สถูป บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระพิมพ์ดินเผา กุ๊สันตรัตน์ กุ๊ น้อย ศาลนางขาวและบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น(ไพฑูริย์ มี กุลล 2519 : 124-125.)

ด้วยความนิยมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กำลังเป็นที่ สนใจของนักท่องเที่ยว จึงทำให้ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของพระ ธาตุนาคูนได้พยายามสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อ รองรับการขยายตัวของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ให้ความสนใจต่อ กิจกรรมทางด้านศาสนา วิถีชีวิต สังคมและวัฒนธรรมอัน เป็นรากเหง้าของชุมชน ด้วยการจัดกิจกรรมนั่งเทียน โบราณ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และชมวิถีชีวิตชาว บ้านในชุมชน 8 หมู่บ้านของตำบลพระธาตุที่ตั้งอยู่โดยรอบ องค์พระธาตุนาคูน(ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นั่งเทียน เรียนรู้ ชุมชน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=661351> สืบค้นวันที่ 2 ธันวาคม 2554)

ชุมชนตำบลพระธาตุประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโพธิ์ทอง หมู่ 1 บ้านโกทา หมู่ 2 บ้านนาหาด หมู่ 3 บ้านคดน้อย หมู่ 4 บ้านคดน้อย หมู่ 5 บ้านปอพาน หมู่ 6 บ้านหนองจิก หมู่ 7 และบ้านโต้น หมู่ 8 จากการ ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน พบว่ามีความสัมพันธ์ กับองค์พระธาตุนาคูนอันเป็นศาสนสถานที่สำคัญเนื่องใน พุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเป็นพื้นที่ซึ่งมีการขุดค้น พบพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในปี พ.ศ. 2522(สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองมหาสารคาม ม.ป.ป. : 25-28) และยังเป็นชุมชนที่มีการสืบเชื้อสายมาจากคนลาวที่ได้ อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ ในอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต ลาวล้านช้าง ซึ่งได้อพยพเป็นครั้งสุดท้ายจากเมืองศรีภูมิ มณฑลร้อยเอ็ด มาตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ในพื้นที่ของตำบล พระธาตุ ราวพุทธศตวรรษที่ 23 ดังพบหลักฐานคือการ เลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านให้มีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการ ได้แก่ มีแหล่งน้ำ มีป่าไม้ และมีแหล่งอาหาร

นอกจากนั้นชุมชนตำบลพระธาตุยังมีแหล่งท่องเที่ยว

ที่มีชื่อเสียง ได้แก่ พระธาตุนาคูน กุ๊น้อย เขื่อนอีสานและ สวนวลัยรุกขเวช อีกทั้งยังเป็นชุมชนที่ได้รับการสนับสนุน จากภาครัฐให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบ รวมถึงมีผลิตภัณฑ์ที่ได้ จากการศึกษาและการวิจัยของสถาบันการศึกษา ได้แก่ เสื้อ กกและผลิตภัณฑ์จากกก สมุนไพรแปรรูป ผ้าทอมือและ ผ้าสไบจิด ดอกไม้ประดิษฐ์ เครื่องจักสานจากไม้ไผ่ น้ำ ชีวะภาพเพื่อสุขภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ สวนไผ่หวาน และฟาร์ม เพาะพันธุ์กบ

สำหรับด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน ที่ผ่านมา จากการสอบถามข้อมูลภายในพื้นที่ในเบื้องต้น พบว่ายังไม่มีมีการดำเนินการอย่างเป็นทางการเนื่องจาก ประสบกับปัญหาสำคัญ คือ 1)ชาวบ้านไม่รู้ถึงคุณค่าของ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน จึงนำไปสู่การไม่ เห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาและงานหัตถกรรมของชุมชน 2)ชาวบ้านไม่มีความรู้เกี่ยวกับศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว จึง ไม่สามารถดำเนินการจัดการแหล่งท่องเที่ยวได้ 3)องค์การ บริหารส่วนตำบลพระธาตุ(อบต.พระธาตุ)มีงบประมาณ สำหรับการบริหารจัดการชุมชนอย่างจำกัด จึงส่งผลกระทบต่อความสามารถในการส่งเสริมและสนับสนุนด้านการ พัฒนาศักยภาพของบุคลากรภายในชุมชน ด้วยการ จัด โครงการศึกษาดูงานให้กับบุคลากรของชุมชนเท่านั้น 4) หน่วยงานทางด้านการศึกษาได้เข้ามาทำการวิจัยหลาย โครงการ แต่ขาดการประสานงานและการบูรณาการความ รู้ระหว่างกัน จึงทำให้ชุมชนไม่ได้รับประโยชน์ในเชิง เศรษฐกิจได้อย่างเป็นรูปธรรม 5)เกิดผลิตภัณฑ์จากการวิจัย ของสถาบันการศึกษา แต่ขาดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ และความต่อเนื่องของการศึกษา เช่น ปุ๋ยอินทรีย์ การปลูก พืชสมุนไพรปลอดสารพิษ 6)ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวแต่ ขาดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การโฆษณา และ ประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง และ ยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน

ดังนั้น การวิจัยนี้จึงเป็นการศึกษาเพื่อมุ่งหวังให้ ชุมชนตำบลพระธาตุได้เล็งเห็นถึงคุณค่าและความหมายของ ชุมชนของตน อันมีพื้นฐานมาจากระบบนิเวศวัฒนธรรมที่ แสดงผ่านออกมาจากระบบนิเวศน์และวัฒนธรรม เพื่อศึกษา ถึงบริบทชุมชนตำบลพระธาตุ ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมของผู้นำ ชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้านในการจัดการการท่องเที่ยวบน ฐานนิเวศวัฒนธรรม อันจะนำมาซึ่งการสร้างเศรษฐกิจ

ภายในชุมชนตำบลพระธาตุด้วยการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในลำดับต่อไปภายในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี(Mixed Method) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ(Quantitative Research)และการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research) โดยประยุกต์ใช้วิธีวิทยาการวิจัยแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research-PAR) เพื่อศึกษาสภาพของแหล่งท่องเที่ยว และศักยภาพของชุมชนในด้านที่มีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้านในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอ นาควน จังหวัดมหาสารคาม มีรายละเอียดในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

การวิจัยเชิงปริมาณ(Quantitative Research)

ประชากรผู้ร่วมวิจัยและเครื่องมือการวิจัย เป็นการสำรวจด้วยการใช้แบบสอบถามกับกลุ่มนักท่องเที่ยวทดลอง ซึ่งเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย จำนวน 29 คน ประกอบด้วยวิทยากรและนักวิจัยจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นปี พ.ศ. 2555 โดยเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ติดต่อเพื่อศึกษาคุณงาน จึงเลือกใช้เป็นกลุ่มทดลองเพื่อการวิจัย ด้วยการให้เข้าร่วมกิจกรรมในโครงการทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยว คือ การเข้าพักในที่พักรวมธรรมชาติและ การเที่ยวชมในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุทั้ง 8 หมู่บ้าน โดยแบบสอบถามที่ใช้สอบถามนักท่องเที่ยวมีจำนวน 2 ชุด ได้แก่ แบบสอบถามแบบปลายปิด(The Questionnaire - Close Ended Question) และแบบสอบถามแบบปลายเปิด (The Questionnaire - Open Ended Question) เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มนักท่องเที่ยวและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ

การวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative Research)

ผู้ให้ข้อมูลและเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ประกอบด้วย

(1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ด้วยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) กับกลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับชุมชน 8 หมู่บ้าน ด้วยการเลือกแบบเจาะจงตามรายชื่อ มีจำนวนทั้งสิ้น 107 คน ได้แก่ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ หมอธรรม(ผู้นำศาสนพิธี) หมอสูตรขวัญ ครูภูมิปัญญางานหัตถกรรมพื้นบ้าน และผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครประจำตำบล นายก อบต. รองนายก อบต. เลขานุการนายก อบต. ส.อบต. และกรรมการกองทุนพระธาตุ โดยทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม 2555 เพื่อศึกษาข้อมูลในด้านบริบทชุมชนและด้านนิเวศวัฒนธรรม

(2) การสนทนากลุ่มย่อยหรือการประชุมกลุ่มย่อย(Focus Group Study) จำนวน 3 ครั้ง คือ วันที่ 29 สิงหาคม 2555 จำนวน ผู้เข้าร่วมประชุม 27 คน วันที่ 7 พฤศจิกายน 2555 จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม 56 คน และ วันที่ 22 พฤศจิกายน 2555 จำนวนผู้เข้าร่วมประชุม 35 คน มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 118 คน ทำการสนทนากลุ่มย่อยด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง(Unstructured interview) กับผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงตามรายชื่อ ได้แก่ เจ้าอาวาส นายก อบต. รองนายก อบต. เลขานุการนายก อบต. ส.อบต. กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วย

เวทีประชุมและประชาพิจารณ์ชาวบ้านเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล รพสต.(อสม.) ประธานกลุ่มสตรี ประธานกลุ่มอาชีพ สมาชิกกลุ่มอาชีพสมุนไพรมหาชิกกลุ่มทอเสื่ออก และสมาชิกกลุ่มทอผ้า เพื่อศึกษาข้อมูลในด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

(3) การจัดเวทีประชุมและประชาพิจารณ์ ในวันที่ 4 ธันวาคม 2555 ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง(Unstructured Interview) กับชาวบ้านซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนตำบลพระธาตุ โดยมีวิธีการเลือกกลุ่มตัวแทนชาวบ้าน คือ กำหนดจำนวนของตัวแทนแต่ละหมู่บ้านละ 10 คน มีชาวบ้านเข้าร่วมจำนวนทั้งสิ้น 64 คน เพื่อทำการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับด้านบริบทชุมชนและด้านนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ

(4) การทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยวในโครงการทดลองท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุ ระหว่างวันที่ 4-5 ตุลาคม 2555 โดยผู้นำชุมชนและชาวบ้านในชุมชนตำบลพระธาตุทั้ง 8 หมู่บ้าน ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจำนวน 29 คน ด้วยกิจกรรมที่พัฒนาธรรมชาติและเส้นทางนำเที่ยวจำนวน 3 เส้นทาง ซึ่งเป็นการจัดเส้นทางนำเที่ยวจากฐานการท่องเที่ยว 4 ฐาน คือ (1)ฐานศาสนาและความเชื่อ (2)ฐานวัฒนธรรม (3)ฐานทรัพยากรธรรมชาติ และ(4)ฐานเศรษฐกิจชุมชน

ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย ทีมวิจัยได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ดังนี้

(1) **การพัฒนาโครงการ** ด้วยกระบวนการสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้าน เพื่อทราบถึงปัญหาและความต้องการของชุมชนตำบลพระธาตุต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อยมาพัฒนาเป็นโจทย์การวิจัย

(2) **การสร้างทีมและพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัย** เป็นการสนทนากลุ่มย่อยกับกลุ่มผู้นำชุมชน ชาวบ้าน หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจต่อวัตถุประสงค์การวิจัย และให้ผู้นำชุมชน ชาวบ้านที่มีความสนใจได้เข้าร่วมเป็นทีมวิจัย

(3) **การแตกกรอบการศึกษาและจัดทำเครื่องมือการวิจัย** ทีมวิจัยได้จัดการสนทนากลุ่มย่อย และร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบของแบบสอบถาม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือการวิจัย

เวทีสนทนากลุ่มย่อยได้สรุปเลือกใช้เครื่องมือการ

วิจัย คือ (3.1) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง(Structured Interview) เลือกใช้กับกลุ่มผู้มีความรู้เกี่ยวกับชุมชน 8 หมู่บ้าน เพื่อศึกษาข้อมูลด้านบริบทชุมชนและด้านนิเวศวัฒนธรรม (3.2) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง(Unstructured Interview) เลือกใช้กับผู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวโดยตรง เพื่อศึกษาศักยภาพและการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ (3.3) แบบสอบถามแบบปลายปิดและปลายเปิด เลือกใช้กับนักท่องเที่ยว เพื่อศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อศักยภาพของผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้าน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

(4) **การศึกษาข้อมูล** ทีมวิจัยได้ทำการศึกษา 2 ระยะ คือ (4.1) **ระยะที่ 1** ทำการเก็บข้อมูลด้านบริบทชุมชนและด้านนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ ในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม 2555 (4.2) **ระยะที่ 2** จัดโครงการทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยว ระหว่างวันที่ 4-5 ตุลาคม 2555 ด้วยกิจกรรมที่พัฒนาธรรมชาติและกิจกรรมเที่ยวชมในแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

(5) **การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล** ทีมวิจัยได้ดำเนินการ 2 ระยะ คือ (5.1) **ระยะที่ 1** จัดเวทีการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อให้ทีมวิจัยได้ร่วมกันประมวลและจำแนกข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ระดมความคิดในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล และร่วมกันถอดบทเรียนจากกระบวนการวิจัย (5.2) **ระยะที่ 2** จัดเวทีประชุมและประชาพิจารณ์ ในวันที่ 4 ธันวาคม 2555 เพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชนให้ชาวบ้านที่เข้าประชุมได้ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ทำให้ทีมวิจัยได้ผลการวิจัยที่มีความถูกต้องมากยิ่งขึ้น

ผลการวิจัย

1.บริบทชุมชนและนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่พระธาตุนาดูน

ชุมชนตำบลพระธาตุเป็นชุมชนขนาดใหญ่ประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านโพธิ์ทอง หมู่ 1 บ้านโกทา หมู่ 2 บ้านนาหาด หมู่ 3 บ้านดงน้อย หมู่ 4 บ้านดงน้อย หมู่ 5 บ้านปอพาน หมู่ 6 บ้านหนองจิก หมู่ 7 และบ้านโต้น หมู่ 8 โดยมีพื้นที่ของชุมชนส่วนหนึ่งในบริเวณป่าโคกดงเค็งได้ถูกกำหนดให้เป็นที่ประดิษฐานองค์พระธาตุนาดูนเมื่อครั้งก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2530 เพื่อให้เป็นพุทธมณฑลอีสาน(สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองมหาสารคาม ม.ป.ป. : 36)

ภายในพื้นที่ของชุมชนยังมี
ประวัตินิการขุดค้นพบทั้ง
โบราณวัตถุและโบราณ
สถาน ซึ่งเป็นหลักฐาน
สำคัญทางด้านโบราณคดี
นับแต่ยุคสมัยทวารวดีจนถึง
ยุคสมัยขอมโบราณเป็น
จำนวนมาก ดังการค้นพบ
หลักฐานทางด้านโบราณคดี
ในนครจำปาศรีซึ่งเป็นเมือง
โบราณที่มีอายุอยู่ในราว
พุทธศตวรรษที่ 13 -
16(ไพฑูริย์ มีกุล 2519 :
124-125) เช่น สลุปบรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุ พระ
พิมพ์ดินเผา กุสันตรัตน์ กุณ้อย ศาลนางขามและบ่อน้ำ
ศักดิ์สิทธิ์

จากความสำคัญทั้งในมิติทางด้านประวัติศาสตร์และ
มิติด้านพระพุทธศาสนา พบว่าชุมชนตำบลพระธาตุมีความ
สำคัญ ดังนี้

1.1 เอกลักษณะของชุมชนตำบลพระธาตุ ในด้าน
บริบทชุมชน ประกอบด้วย เอกลักษณะด้านประวัติศาสตร์
และกลุ่มชาติพันธุ์ ด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อใน
ชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากร ด้านการปกครอง และ
ด้านการศึกษาของชุมชน ดังนี้

1) ประวัติศาสตร์และกลุ่มชาติพันธุ์ บรรพบุรุษของ
ชุมชนตำบลพระธาตุเป็นคนลาวล้านช้างอพยพมาจากเมือง
จำปาศักดิ์ ในอาณาจักร“ศรีสัตตนาคนหุต ลาวล้านช้าง”
มีการตั้งชุมชนครั้งแรกอยู่ที่ดอนมดแดง ในเขต
จ.อุบลราชธานี ต่อมาได้อพยพย้ายถิ่นมาตั้งชุมชนแห่งใหม่
ในบริเวณเมืองศรีภูมิ มณฑลร้อยเอ็ด ปัจจุบันอยู่ในเขต
พื้นที่ของ อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด ต่อมาได้อพยพอีกเป็น
ครั้งสุดท้ายและมาตั้งเป็นหมู่บ้านอยู่ที่บ้านปอพานอันเป็น
ชุมชนเก่าของกลุ่มคนเขมรและกูลา ซึ่งมีการตั้งหมู่บ้านมา
ก่อนแล้วประมาณ 400 ปี โดยมีสายสกุลใหญ่ คือ อุณา
เนย์ ป้อมยาหยับ และละอองทอง

ในเวลาต่อมามีกลุ่มคนอพยพมาตั้งบ้านนาหาด(พ.ศ.
2340) บ้านโกทา(พ.ศ. 2397)ตามลำดับ และได้มีกลุ่ม
ชาติพันธุ์อื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ชนชาติญวน(แจว) ซึ่ง

กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากเปลือกชุมชนบ้านปอพาน อ.นาคน จ.มหาสารคาม

อพยพเข้ามาในช่วงสงครามเวียดนาม และในปัจจุบันมีชาว
ต่างชาติได้เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ฝรั่งเศส แคนและลาว ชุมชน
มีการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่เป็นคนลาวล้านช้างมา
จนถึงปัจจุบัน

2) วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อในชุมชน
ชาวบ้านในชุมชนตำบลพระธาตุจะมีการนับถือคอนตาปู่ ซึ่ง
เป็นอารักษ์ประจำหมู่บ้านที่สิงสถิตอยู่ในป่าชุมชนประจำ
แต่ละหมู่บ้าน รวมถึงหลักบ้าน ภูมิเจ้าที่เพื่อเป็นเครื่องยึด
เหนี่ยวจิตใจ โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า“ปู่ตา”สามารถ
บันดาลให้ชาวบ้านได้รับความปลอดภัย ความสงบสุข และ
ปราศจากเหตุร้ายแรงที่จะเกิดขึ้นในหมู่บ้านได้

ความเชื่อดังกล่าวนี้นำส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชน
ตำบลพระธาตุทุกหมู่บ้าน ยังคงมีส่วนร่วมในกิจกรรมของ
ชุมชนที่ได้จัดขึ้นเพื่อเป็นการแสดงความเคารพที่มีต่อปู่ตา
ด้วยการร่วมกันจัดประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาขึ้นในรอบ 1 ปีให้
ตรงกับเดือนหก(พฤษภาคม)ของทุกปี และสืบทอด
ประเพณี “สืตสืบสอง” โดยจะจัดขึ้นในรอบ 12 เดือนและ
มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต อาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้าน

3) เศรษฐกิจของชุมชน จากเดิมที่อาชีพหลักของ
ชาวบ้านคือการทำนา ต่อมามีการตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นในแต่ละ
หมู่บ้าน เพื่อนำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านงานหัตถกรรม
มาสร้างเป็นอาชีพและส่งเสริมให้เกิดรายได้ภายในครัวเรือน
เช่น ผ้าทอ ผ้าสไบขิด เสื้ออก ผลิตภัณฑ์จากกก เครื่อง
จักสาน ผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูป การเลี้ยงกบ เป็นต้น

เนื่องจากชุมชนตำบลพระธาตุมีพื้นฐานมาจากอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้ชาวบ้านมีความนิยมปลูกพืชที่สอดคล้องกับฤดูกาลไว้ตามเรียกสวนไร่ไร่ นา เพื่อไว้ใช้บริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่าย และเมื่อสิ้นสุดฤดูทำนาชาวบ้านต่างนิยมผลิตงานหัตถกรรมจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อให้เป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

4) **ทรัพยากรในชุมชน** โดยชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ให้ป่าชุมชนและแหล่งน้ำให้มีความสมบูรณ์ เพื่อสืบทอดคติของบรรพบุรุษของตนที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ตั้งของหมู่บ้าน ซึ่งต้องมีความอุดมสมบูรณ์และต้องประกอบไปด้วยแหล่งน้ำ ป่าไม้และอาหาร ดังนั้นในปัจจุบันชุมชนตำบลพระธาตุทั้ง 8 หมู่บ้าน จึงมีป่าชุมชนและแหล่งน้ำกระจายอยู่โดยทั่วไปตามพื้นที่ตั้งของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งตัวอย่างของป่าชุมชน ดังเช่น ป่าคอนปู้ตา ป่าคอนหนองหาด ป่าโคกคงเค็ง ส่วนตัวอย่างของแหล่งน้ำ ดังเช่น หนองตู้ หนองแดง หนองอามาศย์ เป็นต้น

5) **การปกครอง** พบว่า มีการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น ด้วยการตั้งกลุ่มอาชีพจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมถึงกลุ่ม

ผู้นำด้านเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ จนส่งผลให้ชุมชนตำบลพระธาตุได้รับการคัดเลือกให้เป็นตำบลนำร่องโครงการจากทางราชการและสถาบันการศึกษา เช่น โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน โครงการปลูกพืชสมุนไพรปลอดภัย เป็นต้น

6) **การศึกษาของชุมชน** พบว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีโอกาสได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยมีการศึกษาในภาคบังคับ คือ ประถมศึกษาปีที่ 1 – 6 และขยายโอกาสทางการศึกษาเพิ่มขึ้นในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ระดับอุดมศึกษา(ปริญญาตรี โท เอก) รวมถึงสาขาวิชาชีพ ได้แก่ ประกาศนียบัตรวิชาชีพ(ปวช. ปวส. ปวท.) ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชนได้มีแนวคิดและริเริ่มโครงการที่จะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนตำบลพระธาตุเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น อาทิเช่น ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย

1.2 ข้อมูลทางด้านนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ

นิเวศวัฒนธรรม เป็น ความสัมพันธ์กันระหว่าง “มนุษย์ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรม” โดยนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวันทั้งทางด้านการอุปโภคและ

สิมวัดโพธารามณ์

บริโกล รวมถึงสิ่งที่
เกี่ยวเนื่องกับคตินิยม
เชื่อและศาสนาของตน
ด้วย

โดยพบลักษณะ
เฉพาะของนิเวศ
วัฒนธรรมซึ่งประกอบ
ไปด้วยด้านนิเวศน์และ
ด้านวัฒนธรรมของ
ชุมชนตำบลพระธาตุ
ดังนี้

1) ด้านนิเวศน์
ของชุมชน พบว่า
ลักษณะทางด้านนิเวศน์
ของชุมชนตำบลพระ

ธาตุมี 2 ลักษณะ คือ สิ่งที่เป็นทุนทรัพยากรทางวัฒนธรรม
และทุนทรัพยากรทางธรรมชาติ

(1) ทุนทรัพยากรทางวัฒนธรรมของชุมชน พบกับ
และคุ้มวัดโบราณ รวมถึงเขตแนวกำแพงโบราณ ดังนี้

(1.1) คุ้มและคุ้มวัดโบราณ ได้แก่ คุ้มน้อยและสิม
โบราณ คุ้มน้อย เป็นโบราณสถานสมัยขอมโบราณแบบนคร
วัด มีลักษณะเป็นปราสาทขอมก่อด้วยศิลาแลง สันนิษฐาน
ว่าสร้างขึ้นในราว พ.ศ.1560-1630 ให้เป็นเทวสถานใน
ศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย เพื่ออุทิศถวายแด่เทพเจ้าสูงสุด
คือพระศิวะ ชุมชนได้จัดประเพณีสงกรานต์น้ำน้อยเป็นประจำ
ทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 (เมษายน) มีการบวงสรวง
เพื่อขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้องรักษาไม่ให้มีเหตุ
เภทภัยในชุมชน ให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล และเป็นการ
เสี่ยงทายถึงปริมาณน้ำฝนในปีนั้นๆ ด้วย

สิมโบราณ เป็นอุโบสถเก่าที่ก่อสร้างเนื่องในศิลปะ
พื้นบ้านอีสาน ด้วยฝีมือสกุลช่างพื้นบ้าน ใช้เทคนิคก่ออิฐ
ถือปูน มีอายุการก่อสร้างมาแล้วกว่า 100 ปี โดยอยู่ร่วม
สมัยกับการก่อตั้งหมู่บ้านและการเริ่มต้นสร้างชุมชนตำบล
พระธาตุขึ้นมา ปัจจุบันนี้ยังคงเหลืออยู่เพียง 3 หลัง ได้แก่
สิมวัดโพธาราม บ้านโกทา หมู่ 2 สิมวัดหงษาราม บ้านนา
หาด หมู่ 3 และสิมวัดโพธิ์ศรี บ้านปอพาน หมู่ 6

พบว่าสิมโบราณยังคงถูกใช้ให้เป็นสถานที่สำหรั
การประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์เนื่องในวันสำคัญทาง
พระพุทธศาสนา และใช้ประกอบพิธีอุปสมบทของผู้ชายใน

ประเพณีสงกรานต์น้ำน้อยประจำปี

ชุมชน ตลอดจนมีข้อห้ามที่ชุมชนยังประพฤติกปฏิบัติ
สืบทอดกันเรื่อยมา คือ การมีข้อห้ามสตรีไม่ให้เข้าไปภายใน
สิมโบราณ

(1.2) แนวกำแพงโบราณ หรือ “ขอนแก่น” เพราะ
ลักษณะของกำแพงเป็นขอนแก่นไม้ขนาดใหญ่ ตั้งเป็นแนว
กำแพงของวัดในชุมชนและถูกสร้างไว้ทางด้านทิศใต้และ
ทิศตะวันตกของวัด ซึ่งประกอบไปด้วยวัดโพธาราม บ้าน
โกทา หมู่ 2 วัดหงษาราม บ้านนาหาด หมู่ 3 วัดโพธิ์ธา
ราม บ้านดงน้อย หมู่ 4 และบ้านดงน้อย หมู่ 5 วัดโพธิ์
ศรี บ้านปอพาน หมู่ 6 นอกจากนั้นชุมชนตำบลพระธาตุ
ยังมีแนวกำแพงของคุ้มน้อยซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านโพธิ์ทอง หมู่
1 โดยชาวบ้านเรียกชื่อแนวกำแพงของคุ้มน้อยสืบทอดกันมา
แต่อดีตว่า “คูค่าย หรือ คูเมือง”

(2) ทุนทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ได้แก่
ป่าชุมชน แหล่งน้ำ และสมุนไพรที่ปลูกในชุมชน เช่น
ขมิ้นชัน เพชรสังฆาต ว่านชักมดลูก ที่จะปลูกไว้ตามครัว
เรือนเพื่อใช้สอยและใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตสมุนไพร
แปรรูป ซึ่งทุนทรัพยากรทางธรรมชาติจะมีความสัมพันธ์
โดยตรงกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ด้วยการอาศัย
ประโยชน์จากป่าชุมชนซึ่งเป็นพื้นป่าสาธารณะ และแหล่ง
น้ำในธรรมชาติตามวิถีชีวิตของชาวอีสาน

(2.1) ป่าชุมชนและแหล่งน้ำ ยังคงสภาพและมีความ
อุดมสมบูรณ์เหมือนดังในอดีต ป่าชุมชน จะมี 2 ประเภท
ได้แก่ ป่าดอนปู่ตาและป่าชุมชนประจำหมู่บ้าน โดยป่าดอน

ป่าเป็นเขตผืนป่าหวงห้ามของหมู่บ้าน และสงวนไว้ให้เป็นสถานที่สำหรับสังคีตของอารักษ์ประจำหมู่บ้าน ส่วนป่าชุมชนเป็นบริเวณผืนป่าที่กำหนดไว้ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน อาทิเช่น แหล่งอาหาร วัสดุสร้างบ้าน วัสดุสำหรับทำเชื้อเพลิง สมุนไพรประจำถิ่น เป็นต้น

ส่วน **แหล่งน้ำ** ของชุมชนมีลักษณะเป็นสระ ห้วย และหนองน้ำ จะตั้งกระจายออกไปตามเขตพื้นที่ของตำบลพระธาตุ เช่น เลิงฟ้าสวน ห้วยวังกะสูง สระวัดโพธารมณีนองจิกใหญ่ พบว่าชาวบ้านยังคงใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำทั้งทางด้านอุปโภคและบริโภค และการเกษตรกรรมเหมือนดังในอดีตที่ผ่านมา

(2.2) **สมุนไพรที่ปลูกในชุมชน** ชาวบ้านนิยมปลูกพืชสมุนไพรไว้ใช้ประจำครัวเรือน อาทิเช่น เพชรสังฆาต วานชกมดลูก ใบหนาด ฟ้ายะลวยโจร จนส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนตำบลพระธาตุในปัจจุบัน คือ การรวมกลุ่มสมาชิกและตั้งเป็นกลุ่มอาชีพสมุนไพร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืชสมุนไพรที่หายาก ใช้สมุนไพรรักษาโรค เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน และสร้างรายได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) **ด้านวัฒนธรรมของชุมชน** พบว่าสิ่งที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนตำบลพระธาตุเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปคือ ประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญประจำชุมชน

(1) **ประเพณีสำคัญ** ประกอบไปด้วยประเพณีเนื่องในศาสนา ประเพณีเนื่องในความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน คือ (ก) **ประเพณีเนื่องในศาสนา** ได้แก่ ประเพณี 12 เดือน (ฮิตสิบสอง) และประเพณีงานนมัสการพระบรมธาตุนาดูน เพื่อทำนุบำรุงและสืบทอดพระพุทธศาสนา รวมถึงให้เกิดอานิสงส์ผลบุญแห่งการทำบุญ (ข) **ประเพณีเนื่องในความเชื่อและวิถีชีวิต** เป็นประเพณีเพื่อบูชาและบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่าชุมชน และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันระหว่างวิถีชีวิตกับสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านได้อยู่อาศัย ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์น้ำกุ่มน้อย ประเพณีสงกรานต์สันตริตัน และประเพณีการเลี้ยงปู่ตา

(2) **วัฒนธรรมสำคัญ** ประกอบด้วย (ก) **ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าฝ้าย** โดยกลุ่มสตรีในตำบลพระธาตุมีความนิยมปลูกต้นฝ้ายและผลิตเครื่องนุ่งห่มไว้ใช้เองมานานนับแต่อดีต มีการตั้งเป็นกลุ่มอาชีพทอผ้า รวมถึงการสร้างศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย หมู่ 4 และหมู่ 5 เพื่อให้เป็น

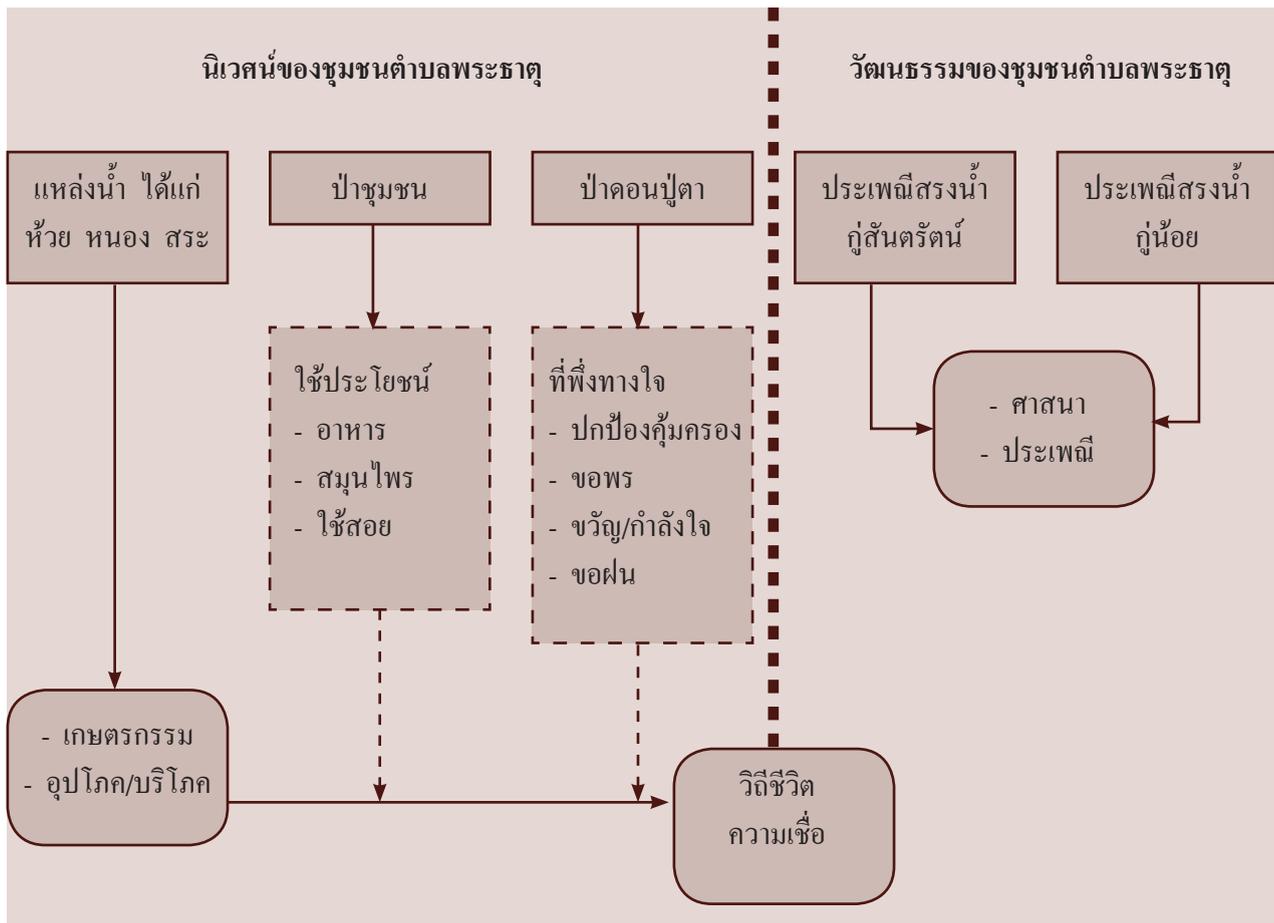
ศูนย์กลางการสาธิตและการผลิตเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนตำบลพระธาตุ ผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ คือ ผ้าสไบขิด (ข) **ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรพื้นบ้าน** มีการตั้งเป็นกลุ่มอาชีพสมุนไพรขึ้น และจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรรูป ได้แก่ ลูกประคบ ยาหม่อง ยาอม ยาสมุนไพรแบบแคปซูล

ดังนั้นระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ จึงเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยหลักการ “การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับการอนุรักษ์ธรรมชาติซึ่งเป็นป่าชุมชน” โดยป่าชุมชนทำหน้าที่เป็นแหล่งผลิตอาหารและสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันให้กับชาวบ้านในชุมชน ส่วนป่าดอนป่าดงทำหน้าที่ในการควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านให้อยู่ในกรอบโดยไม่เบียดเบียนหรือทำลายธรรมชาติ ด้วยวิธีการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่าชุมชนให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และคอยปกป้องคุ้มครองความปลอดภัยให้กับชาวบ้านทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมที่มีความสอดคล้องกับความเชื่อ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์น้ำกุ่มน้อย และกุ่มน้อย ประเพณีเลี้ยงปู่ตา โดยเป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้แสดงความเคารพและสักการะต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นอารักษ์ประจำชุมชน เพื่อขอพร รวมถึงการขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลทางการเกษตรกรรม คูแผนภูมิที่ 1 ประกอบ

2. ข้อมูลด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

ผลการจัดกิจกรรมที่พักรักษาวัฒนธรรมและเส้นทางนำเที่ยวจำนวน 3 เส้นทาง ได้แก่ **เส้นทางที่ 1** ชมโบราณสถานสำคัญ **เส้นทางที่ 2** นมัสการองค์พระธาตุนาดูนและชมป่าชุมชน **เส้นทางที่ 3** ชมงานหัตถกรรมพื้นบ้านเศรษฐกิจชุมชนและสิมโบราณในชุมชนตำบลพระธาตุ ซึ่งเป็นการจัดเส้นทางนำเที่ยวจากฐานการท่องเที่ยว 4 ฐาน คือ (1)ฐานศาสนาและความเชื่อ (2)ฐานวัฒนธรรม (3)ฐานทรัพยากรธรรมชาติและ(4)ฐานเศรษฐกิจชุมชน ในแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีศักยภาพเรียงลำดับจากระดับมากไปหาระดับน้อย มีดังนี้

2.1 **แหล่งท่องเที่ยวในฐานศาสนาและความเชื่อ** มีจำนวน 7 แห่ง ได้แก่ (1) พระธาตุนาดูน (2) กุ่มสันตริตัน (3)กุ่มน้อย (4) หลุมขุดค้นพระพิมพ์ดินเผา (5) สิมวัดโพ

แผนภูมิที่ 1 ลักษณะนิเวศวัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมของชุมชนตำบลพระธาตุ

ธรรมณ์ บ้านโกทา หมู่ 2 (6) สิมวัดหงษาราม บ้านนาหาด หมู่ 3 และ (7) สิมวัดโพธิ์ศรี บ้านปอพาน หมู่ 6

พระธาตุนาคูนเป็นพระธาตุที่พุทธศาสนิกชนต้องเข้ามาสักการบูชาเมื่อมาเยือนจังหวัดมหาสารคาม ส่วนกู่สันตริตันและกู่น้อยเป็นศาสนสถานที่มีมานานับแต่ยุคสมัยนครจำปาศรีในราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 และ“สิมโบราณ” เป็นโบราณสถานที่มีอายุร่วมสมัยกับการก่อตั้งหมู่บ้านและชุมชนตำบลพระธาตุ โดยมีจำนวน 3 หลังด้วยกัน

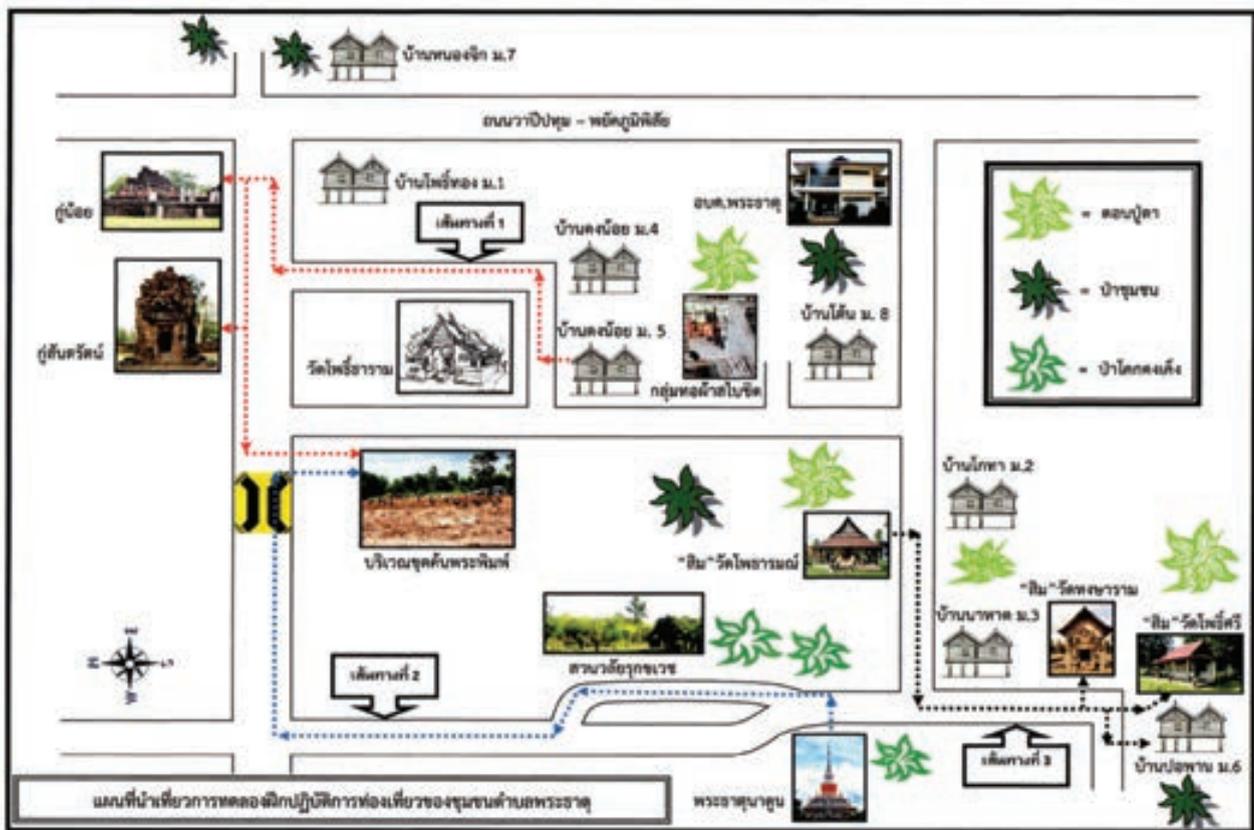
2.2 แหล่งท่องเที่ยวในฐานะเศรษฐกิจชุมชน มีจำนวน 3 แห่ง ได้แก่ (1)เสื่อกก บ้านโกทา หมู่ 2 (2)ผ้าทอไหมไม้แก้ว ผ้าทอมือและผ้าสไบจิด ศูนย์การเรียนรู้บ้านดงน้อย หมู่ 4และหมู่ 5 และ(3)ฟาร์มเพาะพันธุ์กบบ้านปอพาน หมู่ 6 โดยในแหล่งท่องเที่ยวได้มีการสาธิตขั้นตอนการผลิต วัสดุและกรรมวิธีเฉพาะของชุมชนจากฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญา

ผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีการผลิตเพื่อสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพร

แปรรูป บ้านโกทา หมู่ 2 ฝูอินทรีย์ บ้านนาหาด หมู่ 3 สวนไผ่หวาน บ้านดงน้อย หมู่ 5 ผลิตภัณฑ์จากกก บ้านปอพาน หมู่ 6 ดอกไม้ประดิษฐ์ บ้านหนองจิก หมู่ 7 และเครื่องจักสานจากไม้ไผ่ บ้านดั้น หมู่ 8

2.3 แหล่งท่องเที่ยวในฐานะวัฒนธรรม มีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ (1) เอือนอีสานในสวนวลัยรุกขเวช โดดเด่นในด้านการเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาการสร้างเรือนของคนอีสาน ภูมิปัญญาการทอผ้า ภูมิปัญญาการรักษาโรคด้วยสมุนไพร การสัจจรของคนอีสานในอดีตด้วยล้อเกวียนเทียมวัว (2) พิพิธภัณฑน์นครจำปาศรี เป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนาและความเป็นมาของอำเภอนาคูน รวมถึงโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบในบริเวณอำเภอนาคูน

2.4 แหล่งท่องเที่ยวในฐานะทรัพยากรธรรมชาติ มีจำนวน 1 แห่ง ได้แก่ ป่าคอนปู้ตาและป่าชุมชนบ้านปอพาน หมู่ 6 โดยป่าชุมชนเป็นป่าที่ใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคและบริโภคของชาวบ้านมานานนับแต่อดีต ส่วนป่าคอนปู้ตาบ้านปอพานเป็นที่สถิตของอารักษ์ประจำหมู่บ้าน

แผนที่ 1 เส้นทางนำเที่ยวในการทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุ

นอกจากนั้นภายในป่าชุมชนยังคงความอุดมสมบูรณ์ ประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้ประจำถิ่น ต้นไม้ขนาดใหญ่ที่มีอายุหลายร้อยปี สมุนไพรที่ขึ้นเองตามธรรมชาติที่ชาวบ้านนำไปใช้รักษาโรคต่างๆในชีวิตประจำวัน

3. ศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้าน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

ผลการประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจำนวน 29 คน ที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมาท่องเที่ยวในชุมชนตำบลพระธาตุ เพื่อศึกษาดูงานเกี่ยวกับภูมิปัญญาหัตถกรรมและกลุ่มอาชีพของชุมชน รวมถึงสัมผัสวิถีชีวิตและชมแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของตำบลพระธาตุ โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับกลุ่มอาชีพ ผลิตภัณฑ์ชุมชน กิจกรรมนำเที่ยว การบริหารจัดการในศูนย์การเรียนรู้บ้านคณ้อยเป็นอย่างมาก

นักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจต่อการให้บริการการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลพระธาตุ ในรายด้าน คือ

(1) ด้านการให้บริการของบุคลากรในชุมชนในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 63.72 ซึ่งประกอบไป

ด้วยการให้บริการด้วยความสุภาพเป็นมิตร การให้บริการด้วยความรวดเร็ว การดูแลเอาใจใส่ กระตือรือร้น เต็มใจให้บริการ และการให้คำแนะนำ ตอบข้อซักถาม

(2) ด้านที่พักแรมและอาหารอยู่ในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 46.46

(3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกอยู่ในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.88 โดยพบว่านักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจต่อการให้บริการของชุมชนตำบลพระธาตุในภาพรวมของการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวในระดับมาก-มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 26.07 และ 45.80 ตามลำดับ

ในประเด็นศักยภาพผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้านพบว่า มีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวในระดับมาก – มากที่สุด โดยมีศักยภาพเรียงตามลำดับจากมากไปหามากที่สุด คือ (1) ด้านสถานที่ท่องเที่ยว (2) ด้านกระบวนการขั้นตอนการให้บริการ (3) ด้านวิทยากร (4) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (5) ด้านที่พักแรมและอาหาร และ (6) ด้านการให้บริการของบุคลากรในชุมชน

การนำไปใช้ประโยชน์

1) *ชุมชนตำบลพระธาตุ* ได้ร่วมกันทำโครงการผ้าป่าสามัคคีของชุมชนตำบลพระธาตุร่วมกับศูนย์ส่งเสริมนักวิชาการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม(สกว.ศูนย์มหาสารคาม) ในวันที่ 18 พฤศจิกายน 2556 เพื่อหาทุนทรัพย์ในการบูรณปฏิสังขรณ์สิมโบราณวัดโพธารมณ บ้านโกทา หมู่ 2

2) *ชุมชนตำบลพระธาตุ* ได้ฟื้นฟูประเพณีสงกรานต์น้อยประจำปี และการจัดเวทีเสวนาเกี่ยวกับประเด็นด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาและเศรษฐกิจชุมชนด้วยกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว

3) *องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ* ได้แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ.2556-2558) ซึ่งมีโครงการเกี่ยวกับการอบรมทักษะฝีมือแรงงานและการศึกษาคุณานเกี่ยวกับงานภูมิปัญญาหัตถกรรมและอาชีพของชุมชนตำบลพระธาตุ

4) *องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ* มีนโยบายดำเนินการต่อยอดด้านการวิจัยต่อไป ในโครงการวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวด้านภาคีเครือข่ายชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดคุณค่าต่อสังคมและมูลค่าเพิ่มทางด้านเศรษฐกิจให้กับชุมชนตำบลพระธาตุร่วมกับชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงในลำดับต่อไป

5) *มหาวิทยาลัยมหาสารคาม* ได้ผลการศึกษาของโครงการวิจัยไปบูรณาการกับการเรียนการสอน เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนในสาขาวิชาชีพด้านการท่องเที่ยวและการโรงแรมและสาขาที่เกี่ยวข้อง ด้วยการส่งเสริมและให้การสนับสนุนต่อชุมชนตำบลพระธาตุ ด้วยการจัดกิจกรรมและโครงการในส่วน (1) ด้านกระบวนการเรียนการสอน (2) ด้านบำรุงศิลปวัฒนธรรม (3) ด้านการวิจัย และ (4) ด้านบริการวิชาการแก่ชุมชน

สรุปและอภิปรายผล

1. บริบทชุมชนรวมถึงนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่พระธาตุนาดูน

ชุมชนตำบลพระธาตุได้รับวัฒนธรรมการเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านมาจากบรรพบุรุษ โดยต้องมีลักษณะพิเศษ คือ (1) แหล่งน้ำ (2) ป่าไม้ (3) อาหาร ซึ่งมีความสอดคล้องกับสภาพนิเวศวัฒนธรรมอำเภอนาดูน (2547 : 3) ที่ได้ระบุไว้ว่า ได้มีการอพยพของกลุ่มนายพรานจากเมืองร้อยเอ็ดกาฬสินธุ์ เข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณดงน้ำคูน เนื่องจากมีความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำทั้งในการอุปโภคและบริโภค

การแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าฝ้ายและผ้าสไบจิดในงานประเพณีสงกรานต์น้อย

สำหรับด้านนิเวศวัฒนธรรมในตำบลพระธาตุ จะมีลักษณะเด่นคือด้านระบบนิเวศน์จะมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับด้านวัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้นจึงทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับประเพณีที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และให้ฝนได้ตกถูกต้องตามฤดูกาล จึงทำให้ประเพณีของชุมชนตำบลพระธาตุมีความเกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างมาก

2. ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

แหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ มีแนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดของมนัส สุวรรณ และคณะ (2541 : 31-45) ที่กล่าวว่าแหล่งท่องเที่ยวต้องมีความสัมพันธ์กับระบบการท่องเที่ยวอยู่ 3 ระบบ คือ (1) ทรัพยากรการท่องเที่ยว(Tourism Resource) (2) การบริการการท่องเที่ยว(Tourism Services) (3) การตลาดการท่องเที่ยว(Tourism Marketing)

โดยพบว่าแหล่งท่องเที่ยวของตำบลพระธาตุจะมีความพร้อมในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว(Tourism Resource) ได้แก่ (1.1)แหล่งท่องเที่ยวในศาสนาและความเชื่อ (1.2)แหล่งท่องเที่ยวในฐานเศรษฐกิจชุมชน (1.3)แหล่งท่องเที่ยวในฐานวัฒนธรรม และ(1.4)แหล่งท่องเที่ยวในฐานทรัพยากรธรรมชาติ

ในส่วนการบริการการท่องเที่ยว(Tourism Services) ชุมชนตำบลพระธาตุมีความพร้อมในด้านการให้บริการของบุคลากร แต่ด้านสถานที่ท่องเที่ยวยังมีการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวไม่ได้ตามระดับขั้นพื้นฐานของการให้บริการ เช่น ขาดมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ประจำชุมชน สำหรับด้านการตลาดการท่องเที่ยว(Tourism Marketing) ได้ส่งเสริมด้วยการประชาสัมพันธ์กับสื่อหลายช่องทางให้กับพระธาตุนาคุณ กู๋สันตรัตน์ กู๋น้อย แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ให้กับสื่อบริการและหัตถกรรมจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนตำบลพระธาตุ จึงควรได้รับการพัฒนาในด้านการบริการการท่องเที่ยวและการตลาดการท่องเที่ยวตามลำดับ

3. ศักยภาพของชุมชนในด้านการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้าน ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลพระธาตุ

การที่ผู้นำชุมชนและชุมชน 8 หมู่บ้านมีศักยภาพใน

การจัดการแหล่งท่องเที่ยวในระดับมากที่สุด เนื่องจากมีปัจจัยสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ (1) ชุมชนมีความสามัคคีและให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม (2) ชุมชนมีข้อมูลทางด้านวิชาการจากการวิจัยของสถาบันการศึกษา (3) เป็นตำบลนาร่องของโครงการจากทางราชการและสถาบันการศึกษา ซึ่งมีความสอดคล้องกับนายแพทย์อมร นนทสุด (ฉลาด จันทรสุมบัติและคณะ 2544 : 53) ที่กล่าวไว้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบไปด้วย 3 ส่วน เรียกว่า“ระบบ 3 ก.” คือ (1)“ก” องค์กรชุมชน (2)“ก” กำลังคนในชุมชน (3)“ก” กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน

โดยผู้นำชุมชนและชุมชนทั้ง 8 หมู่บ้าน จะมีลักษณะของการมีส่วนร่วมที่มีความสอดคล้องกับ “ระบบ 3 ก.” คือ

1) “ก” องค์กรชุมชน มีผู้นำชุมชนเป็นหัวเรือใหญ่ในการให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การประชุม การเสนอโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้าน

2) “ก” กำลังคนในชุมชน มีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในรูปแบบของกลุ่มงานฝีมือ กลุ่มอาชีพ และกลุ่มองค์กร เช่น กลุ่มทอผ้า สภาเด็กและเยาวชน

3) “ก” กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ตามโครงการที่ถูกรับรองไว้ในแผนพัฒนา 3 ปี ของ อบต.พระธาตุ เช่น โครงการปลูกพืชสมุนไพรปลอดสารพิษ โครงการสหกรณ์ออมทรัพย์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ชุมชนตำบลพระธาตุมีศักยภาพในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มาจากนิเวศวัฒนธรรมของชุมชน จึงควรมีการวิจัยที่หลากหลายในแต่ละสาขาวิชา เพื่อให้ชุมชนแห่งนี้เริ่มต้นแบบตาม“วิถีชีวิตอีสาน”ในอนาคตต่อไป

2. ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาต่อ ยอดเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม รวมถึงโครงการพัฒนาทักษะด้านการท่องเที่ยวและบริการ เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้และเตรียมความพร้อมที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้จริงในอนาคต

คณะผู้วิจัย :

1. นายคำพอง หาญโกทา	นายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ
2. นายสังคม ภูคำศักดิ์	เลขานุการนายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ
3. นายนายพรมมา หล้าสุคตา	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ
4. นายวิชัย เฟื่องจินดา	รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ
5. นายชวณกิตติ์ ประโยชริศ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ
6. นายธเนศ ศรีสถิตย์	อาจารย์ประจำคณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม
7. นางสาววรรณมา คำปวนบุตร	อาจารย์ประจำคณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม
8. นางสาวรงสุดา สิงขรอาสน์	นักวิชาการศึกษาวิทยาลัยดุริยางคศิลป์
9. นางสาวนันท์นภัสร์ สัตร์พรหม	บุคลากรคณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม
10. นายณกฤษ พลศิริ	บุคลากรคณะกรรมการท่องเที่ยวและการโรงแรม

แหล่งเงินทุน : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ้ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. [ออนไลน์].สืบค้นจาก<http://www.songkhlatourism.org> สืบค้นวันที่ 25 ธันวาคม 2553. งามพิศ สัตย์สงวน. 2538. **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. ธรรมสภา. กรุงเทพฯ.**
- ฉลองศรี พิมลสมพงษ์. 2550 . **การวางแผนการพัฒนาลาดการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ 6. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.**
- ฉลาด จันทรสุมบัติ และคณะ. 2544. **กระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้เศรษฐกิจชุมชน กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โพธิ์มี. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**
- ชนัญ วงษ์วิภาค. 2532. **นิเวศวัฒนธรรม. มหาวิทยาลัยศิลปกร. กรุงเทพฯ.**
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540. **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. โครงการวิถีทรรศน์. กรุงเทพฯ.**
- ทรงรัตน์ ธนมาลาพงศ์. 2542. **พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**
- ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นั้งเกวียน เรียนรู้ชุมชน. [ออนไลน์].สืบค้นจาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=661351> สืบค้นวันที่ 2 ธันวาคม 2554.
- นิภาวดี ทะไกรราช. 2544. **การศึกษานิเวศวัฒนธรรม :ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโคกกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลเลน อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหิดล.**
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ.**
- บริษัทมรดกโลก จำกัด. 2537. **การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. สำนักพิมพ์กรุงเทพฯ.**
- ไพฑูริย์ มีกุล. 2519. **“พระธาตุนครจำปาศรี : สัญลักษณ์ของศูนย์กลางพระพุทธศาสนาและการเมืองในอดีต”** วารสาร มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. หน้า 124-125.
- มนัส สุวรรณ และคณะ. 2541. **คู่มือการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)และสภาตำบล (สต.). ม.ป.ท. : ม.ป.พ.**
- ศูนย์ประสานการจัดทำยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด. 2549. **“ร้อยแก่นสาร”ยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดจังหวัดร้อยเอ็ด-ขอนแก่น-มหาสารคาม. ศิริภักข์ออฟเซ็ท. ขอนแก่น.**
- สมชาติ มณีโชติ. 2550. **นครจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ในสถานะพื้นที่ศาสนสถานศักดิ์สิทธิ์แห่งลุ่มแม่น้ำชี. เอกสารประกอบการอบรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.**
- สมศรี ศิริขวัญชัย. 2541. **การวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ : กรณีศึกษา ชุมชนมอญ เกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี. มหาวิทยาลัยมหิดล.**
- สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองมหาสารคาม. มหาสารคาม. ม.ป.ป., ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- สิรินทิพย์ พันธุ์มณฑาพ. 2552. **การพัฒนาและการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม.มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.**
- สันติชัย เอื้องประสิทธิ์. 2550. **การสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยว 7-8 มิถุนายน 2550 ณ ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพค เมืองทองธานี กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.**
- สภาวัฒนธรรมอำเภอนาดูน. 2547. **เผยแพร่แหล่งวัฒนธรรมนาดูน. มหาสารคาม : ม.ป.พ.**
- สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบล. 2555. **แผนพัฒนาตำบลพระธาตุ. ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลพระธาตุ. กรมส่งเสริมการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบลพระธาตุปี 2555-2557.**
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัด. **“ร้อยแก่นสารสินธุ์”**. [ออนไลน์].สืบค้นจาก www.khonkaenpoc.com สืบค้นวันที่ 24 กรกฎาคม 2553.
- องค์การบริหารส่วนตำบลพระธาตุ. 2555. **แผนพัฒนาสามปี อบต.พระธาตุ(พ.ศ.2556-2558).ม.ป.ท. : ม.ป.พ.**

บทปริทัศน์

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่

ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม

โดย รองศาสตราจารย์ สุณีย์ เลี้ยวเพ็ญวงษ์

ศูนย์วิจัยท่องเที่ยวภูมิภาคลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากนักวิจัยหรือนักพัฒนาค้นพบศักยภาพของทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะทรัพยากรด้านวิถีวัฒนธรรม ซึ่งต้องการการค้นคว้า รวบรวม เพื่อนำมาวิเคราะห์คุณค่าทั้งที่มีต่อชุมชนและสังคม กัดสรรวัฒนธรรมซึ่งอาจนำมาสร้างสรรค์ให้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยให้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมของชุมชนไว้ให้ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงเป็นงานที่นักวิจัยชุมชนนำมาเป็นโจทย์ในการศึกษากันอย่างแพร่หลาย เช่นเดียวกับ งานวิจัย การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวบนฐานนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งนักวิจัยได้ค้นพบศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลพระธาตุ ซึ่งมีพระธาตุนาคูเป็นแหล่งดึงดูดการท่องเที่ยวที่สำคัญ รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โบราณคดี วิถีวัฒนธรรม ประเพณี และธรรมชาติ ซึ่งเป็นป่าชุมชนหลายแห่ง

โดยทั่วไปในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน จำเป็นต้องเริ่มจากการศึกษาบริบทชุมชน เพื่อค้นหาศักยภาพของชุมชนที่มีความโดดเด่น ซึ่งหากเป็นศักยภาพที่มีเอกลักษณ์ต่างจากพื้นที่ชุมชนอื่นๆ จะยิ่งน่าสนใจสำหรับการท่องเที่ยว การศึกษาบริบทชุมชนสามารถเริ่มได้ด้วยการค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร สารสนเทศที่หลากหลาย รวมทั้งสื่อออนไลน์ ประกอบกับการสอบถามจากผู้ออกข้อมูลหรือวิทยากรภายนอก เพื่อนำมาเป็นข้อมูลเบื้องต้น

ในการศึกษาสำรวจภาคสนามในพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ด้วยการ ดำรวจ สังเกต และ สัมภาษณ์บุคคลากรในชุมชน แล้วจึงนำข้อมูลทั้งสองส่วนมาเรียบเรียง วิเคราะห์ และกัสดสร สำหรับนำเข้าสู่เวทีการประชุมในชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลบริบทชุมชน ให้มีความถูกต้อง ครบถ้วน และสมบูรณ์ ซึ่งในการจัดการประชุมนี้ ผู้เข้าร่วมควรเป็นตัวแทนชุมชนที่ครอบคลุมภาคส่วนต่างๆ ในชุมชนอย่างแท้จริง นักวิจัยมีบทบาทหลักในการกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการประชุม เพื่อให้ได้ข้อมูลหรือข้อความรู้ ข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมประชุมอย่างทั่วถึง โดยพยายามลดบทบาทการเป็นผู้ชี้นำความคิดในการประชุมให้มากที่สุด หรือไม่ชี้นำเลย ก็จะทำให้ได้ข้อสรุปจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินการกิจกรรมภายใต้บริบทชุมชนต่อไปได้

เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ข้อมูลบริบทชุมชน จึงต้องนำมาวิเคราะห์ศักยภาพตามประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น ป่าชุมชน แหล่งน้ำ แปลงพืชผัก ไร่นา สวนผลไม้ และฟาร์มปศุสัตว์ จัดอยู่ในประเภทธรรมชาติ โบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัด ปราสาท คูเมือง อยู่ในประเภทประวัติศาสตร์โบราณคดี ส่วนวัฒนธรรมวิถีการดำเนินชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เทศกาล งานศิลปหัตถกรรม ตลอดจนนิทานตำนานต่างๆ อยู่ในประเภทวัฒนธรรม ซึ่งอาจนำมาสร้างสรรค์เป็นเรื่องเล่า (Story) เพิ่มคุณค่าเป็นเสน่ห์ทางการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ทรัพยากรการท่องเที่ยวต่างๆ ในชุมชน จะช่วยให้สามารถนำมาจัดกิจกรรมและกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจได้หลากหลาย ซึ่งควรจะจัดการให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนได้ทุกช่วงเวลา ซึ่งต้องศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงที่เชื่อมโยงกับชุมชน เพื่อเพิ่มแรงดึงดูดทางการท่องเที่ยวชุมชนประกอบด้วย อย่างไรก็ตามควรจัดเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสชุมชนให้มาก เพื่อเป็นการเพิ่มโอกาสในการนำเสนอวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มทักษะในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลไปถึงความภาคภูมิใจในคุณค่าวิถีวัฒนธรรมชุมชน และการจัดการท่องเที่ยวตามแนวทางนิเวศวัฒนธรรมได้ชัดเจนขึ้น โดยต้องเน้นให้ชุมชน ตระหนักอยู่เสมอว่า รายได้จากการท่องเที่ยวเป็นเพียงรายได้เสริม แต่คุณค่าที่แท้จริงคือการมีส่วนร่วมที่สร้างเสริมความสามัคคีและความภูมิใจในวิถีวัฒนธรรมของชุมชน

ในส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชน นั้นเมื่อได้ใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนด้วยการประชุมร่วมกันเพื่อให้อัปเดต นำเสนอความคิดเห็นร่วมกำหนดทิศทางการดำเนินงานอื่นๆ จนชุมชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ และมีความเชื่อมั่น ในกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานนั้นควรต้องให้ความรู้ ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน ยังจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมกับองค์กร หน่วยงาน และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องอีกหลายภาคส่วน รวมทั้งนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักให้การจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกิดขึ้นได้จริง ดังนั้นในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนจึงต้องให้ความรู้และการพัฒนาเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวแก่ชุมชน ในรายละเอียดต่างๆ ที่จำเป็น โดยให้สามารถจัดการได้อย่างมีมาตรฐาน เช่น

การต้อนรับ อาหารและเครื่องดื่ม ที่พักแรม การนำเที่ยว การแสดงทางวัฒนธรรม กิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดคุณค่าในการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงความสะอาด ปลอดภัย และความสะอาดพอสมควร

โครงการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวบนฐานเชิงนิเวศวัฒนธรรมในเขตพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นโครงการที่นักวิจัยได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจในการดำเนินงานอย่างนำชื่นชมในการสร้างการมีส่วนร่วมภายในชุมชน ตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย การสร้างกลุ่มนักวิจัยชุมชน การสืบค้นบริบทชุมชน และร่วมดำเนินการจนสิ้นสุดโครงการ ทำให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมกันอย่างเข้มแข็ง นักวิจัยได้ข้อมูลบริบทชุมชนที่นำมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว จัดเส้นทางท่องเที่ยว จัดกิจกรรมทดลองการท่องเที่ยวและประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยวชุมชน จึงได้พบปัญหาความพร้อมในการรองรับ ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่นักวิจัยควรจะได้นำมาพัฒนาต่อไป ซึ่งในขั้นตอนลำดับเวลาการดำเนินงาน โครงการที่เก็บข้อมูลบริบทชุมชนในช่วงเดือนกันยายน ถึงตุลาคม 2555 จัดประชุมกลุ่ม เดือนสิงหาคม 1 ครั้ง และพฤศจิกายน 2555 รวม 2 ครั้ง รวมทั้งการสนทนากลุ่มย่อย เพื่อศึกษาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว แล้วจัดประชุมประชาพิจารณ์ในเดือนธันวาคม 2555 เพื่อศึกษาประเด็นปัญหาบริบทชุมชนและนิเวศวัฒนธรรมชุมชน และมีการทดลองฝึกปฏิบัติการท่องเที่ยวในวันที่ 4-5 ตุลาคม 2555 ซึ่งเป็นช่วงเวลาดำเนินงานในช่วงกลางๆ ของโครงการจึงอาจเป็นเหตุผลของปัญหาเกี่ยวกับความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งนักวิจัยควรติดตามผลการจัดการท่องเที่ยวชุมชนที่ศึกษาต่อไป ให้การสนับสนุนเชิงวิชาการให้แก่ชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนต่อไป